

Piotr Sobotka

Instytut Sławistyki PAN

Józef Reczek

1. Informacje biograficzne

Urodził się 16 lutego 1936 roku w wielodzietnej rodzinie w Łękach koło Szczepanowa, zmarł 13 lutego 1988 roku w Krakowie po wycieńczającej chorobie (por. Pisarkowa 2000: 777).

Ukończył gimnazjum w Brzesku, a następnie w wieku 17 lat rozpoczął w 1953 roku studia polonistyczne i sławistyczne w UJ w Krakowie. Jego nauczycielami byli m.in. Tadeusz Lehr-Spławiński, Stanisław Urbańczyk i Franciszek Sławski. Słuchał ponadto wykładów z indoeuropeistyki i orientalistyki, kształcąc się pod kierunkiem Jerzego Kuryłowicza, Tadeusza Milewskiego, Jana Safarewicza i in. Magisterium z bohemistyki uzyskał u S. Urbańczyka w 1958 roku. W 1960 roku został zatrudniony w Pracowni Słownika Staropolskiego, w której przeszedł kolejne stopnie awansu od młodszego asystenta do adiunkta. W 1967 roku obronił rozprawę doktorską pt. „Bohemizmy leksykalne w języku staropolskim do końca XV wieku” (1968). W 1972 roku rozpoczął pracę w Katedrze Językoznawstwa Ogólnego i Indoeuropejskiego UJ, w której od 1982 roku zajmował stanowisko kierownika Zakładu Językoznawstwa Indoeuropejskiego. Habilitował się w 1984 roku na podstawie rozprawy pt. „Najstarsze słowiańsko-irańskie stosunki językowe” (1985). Praca ta stanowiła próbę odpowiedzi na postawiony już przez Jana Rozwadowskiego problem przedhistorycznych kontaktów irańsko-słowiańskich. J.R. dowiódł w niej, że wpływy irańskie na języki słowiańskie mają głównie charakter kalk semantycznych w obszarze leksyki religijnej i kulturowej, nie są zaś to bezpośrednie zapożyczenia.

Zainteresowania badawcze J.R. koncentrowały się na leksykografii (głównie staropolskiej), etymologii, historii języka, gramatyce historycznej, onomastyce, indoeuropeistyce, iranyście i semantyce historycznej w kontekście leksyki religijnej. Wszechstronnie i rzetelnie znał badane języki, teksty i fakty. Zajmował się religioznawstwem, literaturą ludów indoeuropejskich, gnostyckimi tekstami starochrześcijańskimi. Umiejętności nabyte do habilitacji awdzięczał samodzielnej pracy. Poszerzał swoją bazę erudycyjną o kolejne grupy językowe, nie poprzestając na językach indoeuropejskich. Jego wypowiedzi naukowe świadczą o dogłębnej znajomości m.in. języka tureckiego, syryjskiego i koptyjskiego. Jest autorem syntetycznych

opracowań języków irańskich i nowogreckiego (1986ab), a także licznych prac na temat związków języków słowiańskich z Orientem, języków dawnej Rzeczypospolitej i dziejów wyrażen staropolskich, których wybór opublikowano w tomie pt. „Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej” (1991). Był współautorem haseł w „Słowniku staropolskim” i „Encyklopedii katolickiej”.

2. Semantyka historyczna

Dwie główne rozprawy J.R. koncentrują się na zagadnieniach kontaktów międzyjęzykowych. Przedmiotem pierwszej są blisko ze sobą spokrewnione języki polski i czeski, natomiast drugiej – języki słowiańskie i irańskie, należące wprawdzie do tej samej podgrupy satemowych języków indoeuropejskich, lecz o niepotwierdzonych bezpośrednich związkach.

J.R. rozumie kontakty językowe nieco szerzej niż Uriel Weinreich (1968), wyróżniając ich dwa typy: kontakty bezpośrednie i pośrednie. Te pierwsze odnoszą się do sytuacji długiego sąsiedowania na jednym terytorium ludności mówiącej różnymi językami, w wyniku czego dochodzi do przenikania elementów jednego języka do drugiego, a w końcowej fazie – zwycięstwa jednego z języków, choć z dającymi się odtworzyć śladami interferencji innego języka. Z kolei kontakty pośrednie dotyczą nierównorzędnych języków, spośród których jeden jest podstawowy, a drugi – dodatkowy (por. 1968: 5–7).

Obie prace pokazują trudność podjętej tematyki: autor podkreśla w nich, że w analizie z jednej strony bardzo bliskich sobie języków, z drugiej zaś – oddalonych od siebie tak w czasie, jak i w przestrzeni, łatwo można ulec narzucającym się wprawdzie rozwiązaniom wynikającym z podobieństw dźwiękowych, lecz w gruncie rzeczy niepewnym bez potwierdzenia bliskości na podstawie semantyki, kontekstu kulturowego, a nawet danych synchronicznych. Zdaniem J.R. same zjawiska z zakresu fonetyki i morfologii nie mają decydującego znaczenia dla stwierdzenia jakości i intensywności kontaktów językowych (por. Maciuszak 2009: 37–38). Przyjmowany przez niego punkt widzenia ma charakter leksykalny. Analizowane pod względem formalnym i znaczeniowym zbieżności w tym zakresie pozwalają w znacznym stopniu rozstrzygnąć, czy dany wyraz jest pochodzenia rodzimego, czy jest pożyczką.

Prace J.R. mają charakter materiałowy, dostarczają informacji na temat dziesiątków wyrażen. Badacz sięga po teksty źródłowe, często rozwiązując przy okazji badań nad rozwojem słownictwa zagadki niezrozumiałych czy źle odczytanych zapisów. Obok semajzologicznych analiz jednostkowych J.R. rekonstruuje pola wyrazowe kluczowych dla kultury pojęć, stosując metody właściwe badaniom onomajzologicznym (por. np. 1963). Jego obserwacje etymologiczno-historycznojęzykowe uwzględniają zawiłe drogi powtórnych zapożyczeń, filtrów obcych, kierunków zapożyczeń itp. W swoich badaniach zmierzających do ustalenia źródeł słownictwa wykorzystywał dane oparte na kryteriach: językowych, filologiczno-tekstowych i ogólnokulturalnych.

3. Bibliografia prac i biogramy

Bibliografię prac J.R. sporządził Wacław Fedorowicz (1991), została ona opublikowana w pośmiertnym wyborze tekstów naukowych J.R. (1991). Badaczowi został poświęcony tom,

będący zapisem seminarium naukowego zorganizowanego na Wydziale Filologicznym UJ z okazji 20. rocznicy jego śmierci (Bochnakowa, Bednarczuk, Waniakowa 2009). Znalazły się w nim również wspomnienia o nim. Jego biogram do książki jubileuszowej Wydziału Filologicznego sporządziła Krystyna Pisarkowa (2000), a syntetyczny życiorys opracował ostatnio Leszek Bednarczuk (2014).

Najważniejsze publikacje

- J.R. 1963. „Oddawanie pojęcia «parentes» ‘rodzice’ w staropolszczyźnie”. *Język Polski* 43(1–2): 49–57.
- J.R. 1968. *Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV wieku. Wybrane zagadnienia*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–PAN.
- J.R. 1985. *Najstarsze słowiańsko-irańskie stosunki językowe*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- J.R. 1986a. „Język nowogrecki”. W *Języki indoeuropejskie*, red. L. Bednarczuk, t. I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 449–467.
- J.R. 1986b. „Języki staro- i średnioirańskie”. W *Języki indoeuropejskie*, red. L. Bednarczuk, t. I. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 121–159.
- J.R. 1991. *Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej*, red. K. Pisarkowa, J. Rokoszowa, i L. Bednarczuk. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Literatura podmiotowa

- Bednarczuk, L. 2014. „Józef Reczek”. W *Znaki pamięci. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. M. Grochowski, i Z. Zaron. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 111–112.
- Bochnakowa, A., L. Bednarczuk, i J. Waniakowa (red.). 2009. *Polszczyzna i inne języki. Materiały z seminarium naukowego poświęconego pamięci doc. dr hab. Józefa Reczka*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Fedorowicz, W. 1991. „Bibliografia prac Józefa Reczka”. W *Polszczyzna i inne języki w perspektywie porównawczej*, red. J. Reczek. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 210–217.
- Maciuszak, K. 2009. „Józefa Reczka «Najstarsze słowiańsko-irańskie stosunki językowe» jako źródło inspiracji”. W *Polszczyzna i inne języki. Materiały z seminarium naukowego poświęconego pamięci doc. dr hab. Józefa Reczka*, red. A. Bochnakowa, L. Bednarczuk, i J. Waniakowa. Kraków: Wydawnictwo UJ, 37–44.
- Pisarkowa, K. 2000. „Józef Reczek (1936–1988)”. W *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, i W. Walecki. Kraków: Wydawnictwo UJ, 769–777.
- Weinreich, U. 1968. *Languages in contact. Findings and problems*, wyd. 8. The Hague–Paris–New York: Mouton.